

Rudolf Fürst

Má mít Česká republika dlouhodobou strategii ve vztazích s Čínou?

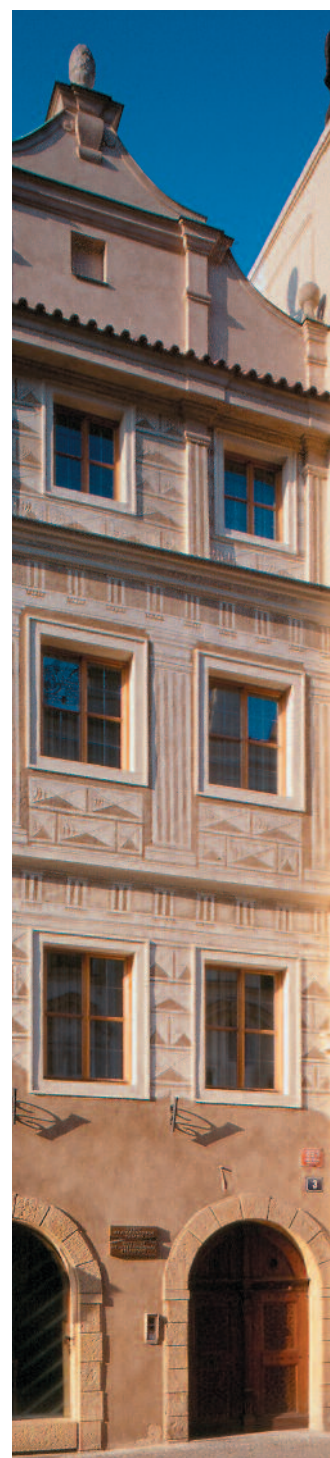
SHRNUTÍ A DOPORUČENÍ

Čína projevuje dosud nebyvalý zájem o střední Evropu, České republice se nabízí možnost zlepšení politických kontaktů.

Česká republika by měla zhodnotit svou zkušenost a začít více myslet a jednat strategicky. Zatím však ještě nebyla explicitně nastolena otázka, zda by Česká republika měla uvažovat o kompromisní a definitivní formulaci dlouhodobé strategie: čeho v Číně chceme dosáhnout a jaké k tomu zvolit dlouhodobé prostředky.

Českou předností, osvědčenou v zemích Dálného východu, je kulturní atraktivita. Je třeba postavit kulturní politiku jako explicitní strategii, nad rámec již existujících aktivit, a využít ji jako koncept pro *branding*. Česká republika nemá v ČLR vzdělanou a vlivnou lobby, je také třeba posílit kontakty na úrovni nevládních institucí, proto je třeba bilaterální agendu odpolitizovat.

Ekonomická diplomacie by měla být ještě více rozvinuta do regionů uvnitř Číny a personálně posílena.

Úvod

Tento návrh české strategie doporučuje zlepšení bilaterálních politických kontaktů s ČLR, vyzývá přednostně ke spoléhání na vlastní síly, a to i při možnostech součinnosti v rámci strategického partnerství EU–ČLR, nového formátu ČLR + 16 postkomunistických evropských zemí, popř. také hypoteticky zemí Visegrádské čtyřky (V4) a ČLR. Takovéto multilaterální formace jsou vždy asymetrické, zvýhodňují Čínu jako jednotného aktéra. Osu české strategie by měl tvořit důraz na *soft power* a *decentralizaci* agendy: tj. na regionální diverzifikaci zájmů České republiky v ČLR, na oblast vzdělání, na vytvoření a rozvíjení osobních kontaktů, na kulturní diplomacii, na *branding* a činnost nevládního sektoru. Pokud má být tato strategie využita, nemůže fungovat jako pouhá verbální formule, předpokládá po uvážení stanovit politickou podporu a odpovídající investice.

2

Ví Česká republika, co od Číny očekává, má jasno, čeho chce v budoucnu v ČLR dosáhnout, zajímá se Česká republika o Čínu v celoevropském kontextu (EU), či zajímá se o ni vůbec?

Máme dvě možnosti: dát věcem volný průběh, nečekat nic podstatného a využívat momentálních příležitostí, anebo se pokusit postupovat aktivněji. Pro první variantu hovoří, že jsme již udělali vše, co bylo v našich silách, v ČLR neuspěly ani ekonomicky a politicky silnější země, jejich podíl investic a realizovaných exportů do ČLR je také neuspokojivý. Stačí nám vedle chabých hospodářských výsledků občasné kulturní a akademické kontakty, s jinými asijskými zeměmi se nám jedná snadněji, protože jde o demokratické země a jejich diplomacie není tak zjevně přehlíživá k zemi našeho formátu. Zklamání z nedemokratického vývoje v ČLR reflektujeme v České republice aktivní neohroženou kritikou Pekinga a ostentativní podporou dalajlamy. Česká média se vesměs zabydla ve stereotypch a vlastních konstrukcích (až na čestné výjimky) a namísto úsilí o objektivitu vytváří jen negativní obraz ČLR.

Druhou variantou je pokusit se o aktivní postup: stanovit, jestli je smysluplné se Čínou dále zabývat jako oblastí strategického zájmu, formulovat dlouhodobé zájmy, cíle a způsoby, jak jich dosáhnout.

Udělalí jsme, co se dalo?

Česká politika vůči ČLR nabrala po roce 1989 ostrý kritický kurz kritiky za porušování lidských práv a vydobyla si podporou Tchaj-wanu, dalajlamy a čínského disentu kuriózní prvenství v celé Evropě. Veřejnost zapomíná na dohodu z počátku devadesátých let (premiér M. Čalfa a ministr zahraničních věcí Čchien Čhi-čchen), že vzájemné rozdíly

v politické kultuře nebudou zásadním problémem pro oficiální vztahy a nekolidují s ekonomickými zájmy. Tento pragmatický konsenzus s Pekingem je pro zemi formátu České republiky výhodný, zřídka se v ČR připomíná. Je faktem, že malý stát v postkomunistické Evropě nebyl nikdy pro Peking relevantním partnerem a že historicky první návštěva předsedy vlády ČLR se odehrála až po vstupu ČR do EU. České pozici nakonec nahrálo kromě členství v EU také předsednictví v Radě EU v roce 2009, a později také vzniklý formát ČLR + 16 postkomunistických států, vzniklý na summitu ve Varšavě v roce 2012.

Stalo se zvykem, že středolevicové vlády jsou spíše pročínské (premiéři M. Zeman, J. Paroubek), pravice se rétoricky staví proti Pekingu (premiér M. Topolánek, ministr K. Schwarzenberg), v praxi však podstatně méně (prezident V. Klaus, premiér P. Nečas). Omezení kontaktů na úrovni ministrů zahraničních věcí (ministr Schwarzenberg do Pekingu nikdy během svého funkčního období nedorazil) svědčí o chladných vztazích. Setkání českého velvyslance s dalajlamou krátce před zahájením olympiády v Londýně v roce 2012, dva měsíce po summitu ve Varšavě za účasti premiéra Nečase, vyjevilo ukázkovou bezkonceptnost české politiky.

Přesto česká zkušenost spíše potvrzuje malý reálný vliv politických vztahů s Pekingem na stav hospodářské spolupráce. Na kritiku lidských práv a ostentativní zvaní dalajlamy doposud nenašla ČLR účinný odvetný nástroj. Tento test minimální souvislosti mezi politikou lidských práv a ekonomického efektu je pozoruhodný. Otázkou je, zda toto je to, co česká společnost hledá: něco si sama sobě dokázat a vykompenzovat? Je jistě pravdou, že v oblasti lidských práv v ČLR k žádnému zlepšení nedochází, pokud za něj nebudeme považovat projevy eroze kontroly státu nad individuálními aktivitami občanů ČLR při současných technologicko-komunikačních možnostech. Co konkrétního však česká politika lidských práv v ČLR dokázala? Jak je česká společnost připravena na rostoucí konkurenci čínských (a obecně asijských) subjektů v ČR? Budou média přizívat nové druhy rasového extremismu?

Ekonomické priority Česká republika v Číně nenaplnila, o úspěchu lze spíše hovořit v případě čínských partnerů. Rozšíření odbytiště pro čínské exporty v oblasti textilního a kožedělného průmyslu podstatně urychlilo zánik těchto dříve rozvinutých odvětví v ČR. Česká liberální politika nestanovuje překážky pro jakékoliv čínské dovozy, ve kterých se vedle spotřebního zboží a elektroniky stále více profilují dodávky z oblasti strojírenství, jako další a stále sílící konkurence klíčového oboru českého průmyslu. Odborná veřejnost deklaruje jasný odpor pro projevy protekcionismu, je tedy bezpředmětné toto téma dále rozvíjet, není pomoci.

Je třeba konstatovat, že ani ekonomicky silnější a asertivnější státy Evropské unie, ani Evropská unie jako celek v ČLR nedosahují podstatných úspěchů, v tomto ohledu nelze očekávat rychlý pokrok, avšak také není důvodu zcela rezignovat. Český vývoz do ČLR zatím nepřekročil hranici jednoho procenta z celkových exportů, z nichž podstatná většina směřuje do prostoru EU a zejména Německa. Na druhou stranu české exporty v le-

tech 2010 a 2011 zaznamenaly pozoruhodnou dynamiku, navíc objem vývozu do Číny je částečně skryt v položkách českého exportu do EU. Empiricky vzato, není třeba odlišovat ČLR od dalších ekonomicky vyspělých zemí Dálného východu, kam se obtížně realizují exporty a kde existuje pro zahraniční investory ne příliš snadné prostředí. Čínské investice, v České republice zatím ještě málo patrné, představují možný budoucí potenciál. Za relevantními asijskými investory formátu Korejské republiky a Japonska však zatím ČLR zaostává a i přes pozitivní veřejné proklamace není zatím důvod čekat mimořádné finanční objemy.

V oblasti kultury a vzdělání se naproti tomu spolupráci České republiky s ČLR daří stále lépe, o tyto sféry je spontánní oboustranný zájem a lze očekávat jejich další gradaci. Tento fakt nasvědčuje tomu, že Česká republika má potenciálně pro ČLR značnou *soft power*, jak dosvědčuje předstih, který před ČLR zaznamenává ČR na Tchaj-wanu, v Japonsku a stále více také v Jižní Koreji.

Čeho jsme doposud dosáhli v ČLR?

Česká republika udržuje s ČLR standardní oficiální vztahy, byť politicky chladné. Česká republika disponuje v ČLR sítí diplomatických zastoupení, dále obchodních misí a kanceláří v rámci CzechTrade (Šanghaj, Čcheng-tu), CzechTourism (Peking), agendu s ČLR podporují také CzechInvest, Česká exportní banka a EGAP.

Ve vládních programových dokumentech se zmínka o ČLR vyskytuje jen velmi obecně, specifičtější přístup předkládá Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR v podobě *Exportní strategie České republiky pro období 2012–2020*, kde ČLR jako strategická destinace v Asii figuruje vedle Vietnamu, Kazachstánu, Iráku a Turecka. Dokument *Strategie navazuje na kontext Strategie mezinárodní konkurenceschopnosti ČR pro 2012–2020*, který schválila vláda ČR v roce 2011.

Kromě Meziresortní komise, tj. expertního sdružení pro konzultace a koordinaci politiky vůči ČLR, složené ze zástupců ministerstev zahraničních věcí, průmyslu a obchodu, vnitra, kultury a školství, mládeže a tělovýchovy, jež se schází k pravidelným schůzkám, se také začínají výrazně profilovat lobbistické kruhy v podobě Smíšené česko-čínské komory, která pořádá investiční fóra a setkání s hospodářskými delegacemi z Číny, spolupracuje s Asociací krajů ČR, účastní se Meziresortní komise, doprovází oficiální delegace do ČLR a navazuje v ČLR přímé kontakty.

Z výše uvedeného vyplývá, že pro dané účely má Česká republika základní institucionální pokrytí a chová se v rámci možností aktivně. Ambicí tohoto textu je pokusit se aktualizovat a blíže formulovat strategické priority nad rámec již existujících. Dle názoru auto-

ra je třeba uplatnit specifické přístupy dané kulturními individuálními zvláštnostmi existujícími zejména v pevninské Číně. Cílem je syntetizovat dosavadní poznatky, dokumenty a aktivity existujících institucí v jeden celek, který by byl obecně přijatelný a efektivní.

Co sami můžeme změnit?

Hlavní zájmy České republiky v ČLR jsou hospodářské povahy. Současná strategie ministerstva průmyslu a obchodu v principu vystihují hlavní témata, včetně tzv. *brandingu*, tj. tvorby pozitivní veřejné představy o ČR v daném teritoriu. Existují možnosti, jak nad rámec již dosaženého ekonomickou politikou posílit.

1) Síť CzechTrade by bylo vhodné personálně posílit. Již fungující kanceláře mají jen jednoho představitele, který musí obstarávat agendu pro několik provincií najednou. Praxe nasvědčuje, že je možné zajistit propagační, výstavní a organizační práce, avšak k dotažení do konkrétních výsledků by bylo třeba nasazení větší míry osobní účasti v terénu. Čínští návštěvníci veletrhů a zájemci o české firmy si odnesou propagační materiály a tím často jednání skončí, chybí větší míra osobního kontaktu a ovlivňování klientů, kterou dosavadní málo početný personál kanceláře CzechTrade nestačí obstarat. Práci jejích dosavadních zástupců je nutno pokládat za vynikající a profesionální, v budoucnu by se mohl do datečně také zapojit i čínsky mluvící (kromě angličtiny) doplňující personál.

2) Uvážit otevření dalších regionálních poboček v dosud nepokrytých regionech, resp. provinciích. V porovnání s méně lidnatými zeměmi musí personál v ČLR zajistit kontakt s potenciálně větším počtem klientů. Doposud chybí pokrytí severovýchodu (Ta-li-en), jihozápadu (Kchun-ming), neobsazen je jihovýchod (Sia-men) a na jihu zejména provincie Kuang-tung (Kanton, Šen-čen). Regionální rozšíření jistě vyžaduje pečlivou rozvahu, popř. přesun stanoviště, které se neprojevílo dostatečně efektivně.

Branding jako strategický cíl diplomacie: lze uvážit intenzifikaci již zvolených způsobů posílením diplomatického sboru o čínsky plyně mluvící personál pro oživení public relations, webových prezentací, resp. jejich posílením a investicemi do efektivních forem mediální prezentace (televize, billboardy).

Kulturní diplomacie ČR – hlavní trumf

Česká republika má hlavní přednosti v kulturní tradici, atraktivitě turistických památek, v liberálním životním stylu a v relativní cenové dostupnosti. ČLR je typická

svým zaostáním v zájmu o ČR za Japonskem, Tchaj-wanem a Jižní Koreou – zeměmi, které již Českou republiku více znají a považují ji za atraktivní. Toto zpoždění je nutno překonat zejména aktivní sebepropagací ČR. V Číně doposud převládal pocit, že Česká republika náleží do nezajímavého a málo probádaného prostoru v nevábném dosahu SSSR a jeho satelitů. Je třeba přesvědčit Čínu, že Česká republika a Praha jsou v módě, že patří do *cool* Evropy. K tomu lze vyvinout vlastní aktivity v následujícím směru:

1) Znovu oživit projekt **Českého centra**: kulturní centra České republiky již v Asii fungují např. v Tokiu a Soulu. Do diskuse o vhodné lokaci lze na první místo uvážit Peking nebo Šanghaj. Finanční zajištění je jistě problém, spoluúčast českých zainteresovaných lobby se jeví jako vzájemně výhodné řešení.

2) Možnosti tematických podob kulturní diplomacie jsou velmi široké: historické památky, hrady a zámky, výtvarné umění, hudba, moderní výtvarné umění, kinematografie, animovaný film, pop music a moderní muzikály. Tyto prezentace bezprostředně souvisejí s propagací turismu.

3) Kulturní akce v ČLR lze koordinovat na širší bázi ve finančně racionální návaznosti na Jižní Koreu, Hongkong, Tchaj-wan, Singapur a další asijské země (Vietnam, Indonésie, Thajsko, Malajsie, Indie).

4) Oblast vzdělání a vědy se rozvíjí s oboustrannou podporou a velmi dynamicky. Česká republika by se měla pokusit v tomto prostoru více uplatnit své priority: využít zájmu o střední Evropu, prosadit vznik **Center střeoevropských studií** na předních čínských univerzitách; nefixovat tato studia nutně na výuku slovanských jazyků, ale přednostně na angličtinu a němčinu; trvat na vlastním personálním obsazení českých lektorů historie, společenských věd. Eventuálně lze koordinovat tento zájem s partnerskými střeoevropskými zeměmi V4.

Zdůrazňovat nabídku studia uměleckých oborů v ČR pro stipendisty a kreativní osobnosti, vymyslet a podpořit umělecké soutěže, prezentace, výstavy, festivaly.

Další rezervy v možnostech, jak zintenzivnit česko-čínské kontakty

1) Důraz na zapojení nevládních organizací, přesvědčit partnerskou stranu o vhodnosti takové spolupráce v oblasti ekologie, zdravotnictví, památkové péče, právního poradenství, sociální politiky. Zachovat podporu pro činnost nevládních organizací. Odlehčit a odpolitizovat činnost nevládních institucí pro ČLR. **Učinit toto dlouhodobým strategickým cílem.**

2) Revize vízové politiky; ministerstvo vnitra uplatňuje zbytečně rigidní procedury, které odrazují bezproblémové žadatele (akademická obec, studenti, občané ČLR dlouhodobě žijící v ČR) a další neproblematické skupiny. Česká republika určitě nesmí rezignovat na elementární bezpečnostní nároky a kritéria v rámci EU a schengenského prostoru.

3) Přímé letecké spojení: strategický zájem získat přednostní postavení ve střední Evropě, zájem o zisk z turismu, nenechat se ale připravit o příjmy čínskými cestovními kanceláři.

4) Koordinace společných postupů se zeměmi V4, jež patří do okruhu nově se rodícího čínsko-evropského formátu (tzv. Varšavská iniciativa, resp. ČLR + 16).

Zahodíme svědomí, aneb byznys více než lidská práva?

Téma lidských práv v České republice silně rezonuje, není důvodu, aby politická reprezentace popírala vlastní hodnoty a arogantně ignorovala tlak veřejnosti. Na druhé straně existuje potřeba profesionální reprezentace státu, která musí respektovat kulturně daný nárok zemí Dálného východu (a nejen tam) na formální stránku v oficiálních kontaktech. Političtí představitelé státu mají být profesionální, nemají právo ostentativně nadsazovat vlastní pocity nad společenskou povinnost.

Moderní a profesionální diplomacie neslouží ke kárání zahraničních partnerů, ale k jejich přesvědčování sebevědomím a šarmem, je věcí elementární komunikace a služby demokratickému státu. Agenda lidských práv patří do sféry nevládních organizací, jež mají v ČR své nenahraditelné místo. Stát nemá suplovat poslání nevládních organizací a totéž platí naopak.

2 x Ne: Vybraná rizika možných strategických postupů

Tento materiál záměrně nedoporučuje **pokusy o státní finanční podporu vybraných společných česko-čínských hospodářských projektů**. Důvodem je sporná zkušenost s joint-ventures v devadesátých letech a s elektrárnou v Šen-tchou, existuje riziko morálního hazardu na úkor ekonomické racionality.

Není možné **ovlivňovat média** ve prospěch lepšího obrazu Číny. Česká mediální deformace čínské reality je velkým problémem, snahy o autocenzuru či selekci negativních

témat jsou však nepřijatelné, navíc by vedly k o to větší negativní protireakci. Zlepšit práci médií může jen posílení expertního pokrytí, pro které česká veřejná média nedisponují kapacitami.

Závěry a doporučení

Česká republika má příležitost zhodnotit svou zkušenost a oživit již existující institucionální zázemí, využít profesionální kvality diplomacie a lidí z byznysu. Mezinárodní rámec je příznivý: ČLR se zajímá o střední Evropu bezprecedentní měrou, existují formáty EU-ČLR strategického partnerství a nová iniciativa ČLR+16, nabízí se i eventualita posílit uvnitř této šestnáctky roli V4.

8

- Nový formát ČLR + 16 nelze přeceňovat, zkušenost četných strategických partnerství s ČLR není příliš povzbudivá, oficiální rétorika často kontrastuje s rozčarováním. ČLR nepřichází nikomu pomáhat, chce dobře investovat a dosáhnout zisku, zejména v Evropské unii. Sleduje také své strategické politické síle. Zatím nic nového a konkrétního uvnitř vlastního teritoria pro obchodníky a investory nenabídla.
- Vrcholná politická sféra nemá suplovat nižší úrovně, jen jim otevřít prostor. Proto při zachování a zlepšení oficiálních politických kontaktů s ČLR je třeba přejít k nástupu do *druhé vlny*, tj. na regionální a místní úroveň, kde je v ČLR situace velmi různorodá a kde existuje mnoho dosud nevyužitých příležitostí. Jejich objevování a realizování však potřebuje zorganizovat a finančně zajistit.
- Síla České republiky je v komunikaci, improvizaci a kulturnosti. Situaci nahrává rostoucí atraktivita „staré Evropy“ na Dálném východě, praxe ukazuje, že móda se ve východní Asii šíří z Hongkongu, Tokia, Tchaj-peje, Šanghaje, Soulu, Bangkoku. Proč jí nejít vstříc? Bylo by vhodné investovat prostředky do zřízení Českého centra v Číně a podpořit českou personální účast v centrech středoevropských studií na čínských univerzitách.
- Morální dimenzi v politice není možné ignorovat, ale také není nutné stavět své postoje na odív. Profilovat se jako země specializovaná na kritiku ČLR za porušování lidských práv hodnotí autor jako nesystematickou a kýčovitou činnost, zakrývající vlastní bezradnost a závislost na mediálních stereotypech. Politika lidských práv v ČLR je dle názoru autora vedena neefektivně.

(Text vznikl s podporou Technologické agentury ČR; grant TD010231)